

De BPSW maakt werk van mensenrechten

4-10-2018 Lies Schilder

Het is mij een eer en plezier hier vandaag te mogen spreken. Niet meer als directeur van de BPSW, want dat ben ik sinds drie dagen niet meer. Ik sta hier als vrij mens. Een rijk gevoel. En een groot goed zoals wordt uitgedrukt in de mensenrechten. Dat wil niet zeggen dat ik me altijd gevangen heb gevoeld. Ik heb veertig jaar met veel plezier gewerkt in en voor het maatschappelijk werk waarvan de laatste zeven jaar bij de BPSW, eerst nog NVMW.

Werk maken van mensenrechten, het thema van vanmiddag, heeft me daarbij altijd aangesproken. Dan heb ik het vooral over het streven naar emancipatie en vrijheid, voor mezelf en anderen. Dat dit me aanspreekt heeft te maken met de ervaring dat het pijnlijk is als je in die vrijheid wordt beknot. Ook al zit ik niet in het maatschappelijk verdomhoekje, ik heb wel ervaren hoe het is als je niet mag zeggen wat je vindt, niet gehoord wordt, geen recht van spreken hebt. Als anderen voor jou de dienst uitmaken, soms met harde hand. Tegelijk heb ik ook tot mijn vreugde ervaren dat je die onderdrukking te lijf kunt gaan. Je kunt je vrijheid heroveren. Dit was iets dat ik al rond mijn tiende heb ervaren zoals ik verderop zal vertellen. Op mijn vijftiende heb ik een ervaring gehad die bij mij de verwachting wekte dat maatschappelijk werkers daarbij kunnen helpen. Al gaf ik er toen nog niet die woorden aan. Maar ik wist toen wel wat ik wilde worden: maatschappelijk werkster.

Nu, 50 jaar later, kan ik zeggen dat mijn toen nog impliciete verwachtingen zijn uit gekomen. Het maatschappelijk werk is een beroep dat werk maakt van mensenrechten. Soms expliciet, vaak ook impliciet. Het helpt mensen vrijer te worden en hun handelingsvermogen te versterken. De twee vorige sprekers hebben dit ook overtuigend laten zien en hiervoor aangrijpingspunten geboden. In mijn verhaal wil ik die ook bieden. Daarbij vertrek ik niet vanuit theorie zoals ik in eerdere presentaties soms wel doe. Ik grijp vooral terug op mijn eigen persoonlijke ervaringen, met enkele theoretische uitstapjes. Daarbij focus ik op een bepaald aspect van mensenrechten dat mij bijzonder aanspreekt: zeggenschap.

Ik ga dit in drie stappen doen. (Dia2) Eerst ga ik in op het begrip zeggenschap zelf. Vervolgens kijk ik hoe maatschappelijk werkers zeggenschap van cliënten versterken en tot slot hoe BPSW zeggenschap van sociaal werkers versterkt.

Stap 1 Zeggenschap

Waar staat zeggenschap voor? Een mooie definitie die ik vond, stelt: zeggenschap is het recht om over iets te beslissen. Zeggenschap is een belangrijk onderdeel van emancipatie en mensenrechten. Zeggenschap hebben impliceert dat je zelf controle uitoefent over je levensomstandigheden, dat je vrij bent je mening te uiten, gelijke rechten hebt als anderen, zelf bepaalt waar je woont, welk werk je doet, wie je liefhebt, et cetera. Zeggenschap veronderstelt ook een rechtstaat en democratie: het recht om mee te beslissen wie over jou gaat regeren en om hen ter verantwoording te roepen en controleren.

Dat zeggenschap voor mij zo'n groot goed is heeft te maken met pijnlijke ervaringen hoe het is als geen zeggenschap hebt. Als kind van vrijgemaakt gereformeerde ouders leerde ik dat niet de mens maar God het voor het zeggen had. En dat bij gebrek aan zijn tastbare aanwezigheid dominees hem mochten vervangen. Die vertelden ons elke zondag, vaak met stemverheffing, hoe zondig wij waren en wee ons gebeente als wij niet leefden naar Gods woord, dat wil dus zeggen, hun woord. Dat werd dan eeuwig branden in de hel. Ook mijn vader was zo'n dominee. Dat hield onder meer in dat hij zijn kinderen tuchtigde als die ernstige zondes begingen. Iets dat ook door sommige meesters en juffen

op de lagere school met grote toewijding ten uitvoer werd gebracht. Als kind vond ik deze lijfstraffen nog vanzelfsprekend en de ervaren solidariteit met zussen en broers vergoedde veel.

Toch zal ik nooit het gevoel van opluchting vergeten toen ik een keer zo rond mijn tiende met een schok beseftte: misschien is het allemaal niet waar. Misschien bestaat God helemaal niet. Het was een duizelingwekkend besef, opluchtend en beangstigend. Het was het eerste moment dat God niet langer vanzelfsprekend was. En dus het gezag van mijn vader en de meesters en juffen ook niet. Ik had het genoeg van tegendenken ontdekt! Paradoxaal genoeg had ik dat genoeg tevens te danken aan mijn vader. Hij vroeg ons namelijk regelmatig om na een kerkdienst onze mening over de preek op papier te zetten. Daarin was hij ook oprecht geïnteresseerd. Daardoor leerde ik al jong dat ik überhaupt een mening mocht hebben. Uiteraard praatte ik mijn vader eerst nog braaf naar de mond, maar de kiem voor vrije meningsuiting was gelegd. Aan deze paradox moest ik denken toen ik jaren later las over de historicus Christopher Lasch die stelt dat een autoritaire opvoeding geen eenzijdig verhaal is. Deze levert vaak tegelijk instrumenten waarmee je je tegen die autoriteit kunt verzetten. In mijn geval was dat dus de ratio, het zelf mogen denken. De basis voor vrije meningsuiting. Ook een belangrijk instrument voor maatschappelijk werkers. Daarmee kom ik bij stap 2. (Dia 3)

Stap 2 Hoe versterkt het maatschappelijk werk zeggenschap van cliënten?

Een andere ervaring uit mijn jeugd schiep bij mij de verwachting dat maatschappelijk werk een beroep is dat kan helpen bij het versterken van zeggenschap. Ik was toen ongeveer 15 jaar en ontmoette voor het eerst een maatschappelijk werker. Deze kwam met ons gezin praten vanwege een probleem van mijn vijf jaar oudere zus Aleid. Aleid heeft hierover zelf regelmatig in het openbaar verslag gedaan dus ik voel me vrij hierover te spreken. Dat gezinsgesprek was voor mij een openbaring. Voor het eerst in mijn leven stelde iemand met gezag de opvoedingspraktijken van mijn ouders openlijk ter discussie. Deze maatschappelijk werker waagde het zelfs mijn vader tegen te spreken. Mijn vader stelde dat het probleem van Aleid duidde op een ziekte. Met omgangsvormen in het gezin had dit niks te maken, dat waren codes die een buitenstaander natuurlijk niet kon begrijpen. De maatschappelijk werker betwijfelde dit echter hardop en stimuleerde Aleid zelf te verwoorden waar zij last van had en waar zij in het gezin behoefte aan had. Zo ontstond wat ik nu een ander discours zou noemen. Een gesprek dat ik nog nooit zo in ons gezin had meegemaakt. Waarin we angsten en verlangens uitwisselden in plaats van kant en klare meningen over wat hoort en niet hoort. En een gesprek dat zeggenschap herverdeelde: mijn vader wat minder en mijn zus wat meer. Dat soort bevrijdende gesprekken mogen aangaan leek mij geweldig. Daarin was nog iets gebeurd dat ik als bevrijdend ervoer maar dat ik pas later woorden kon geven. Deze maatschappelijk werker en in zijn kielzog Aleid waren de strijd aangegaan met een heel weerbarstig soort macht: de macht van de vanzelfsprekendheid. Dat is macht die onzichtbaar is en waarvan degene die de macht ondergaat maar ook de machthebber zelf, zich vaak niet eens bewust zijn. Zijn woorden leggen echter, ongeacht de inhoud, meer gewicht in de schaal omdat hem automatisch op grond van zijn positie gezag wordt toegekend dat hij niet meer eerst hoeft te verdienen. Die onzichtbaarheid maakt het ook heel lastig om deze ongelijke machtsverhouding te bestrijden. Aafke Komter heeft deze macht van de vanzelfsprekendheid laten zien in een onderzoek naar beslissingen van mannen en vrouwen in huwelijken waarbij vrouwen stelselmatig het onderspit dolven. Terwijl ze zelf vaak dachten dat de macht gelijk verdeeld was. Vandaag de dag zijn hiervan voorbeelden te vinden in de me-too discussie. Mannen die worden beschuldigd van seksueel misbruik blijken dit zelf vaak helemaal niet te herkennen. Dat kan zijn omdat zij de seksuele beschikbaarheid van vrouwen normaal en dus vanzelfsprekend vinden. In het debat dat nu is ontstaan is het echter wel uitkijken geblazen dat de macht van de vanzelfsprekendheid niet omkeert. Dat deze nu automatisch aan

mensen wordt toegekend die zich als slachtoffer uitspreken. Zeggenschap gaat altijd om hoor en wederhoor.

De ervaring met dit gezinsgesprek heeft mij dus op het spoor van het maatschappelijk werk gezet en dat spoor heb ik nooit verlaten. Dit beroep sprak mij aan en dat doet het nog steeds. Ik heb ervaren dat maatschappelijk werk of sociaal werk inderdaad mensen helpt hun zeggenschap te versterken en de macht van vanzelfsprekendheid te doorbreken. Mensen die vaak in een maatschappelijke situatie zitten waarin ze in vergelijking met anderen weinig invloed hebben op de beslissingen die hen raken. Sociaal werkers helpen hen hun invloed te vergroten. Door hen zelf aan het woord te laten, soms voor het eerst. Door hun bevrijdende vragen te stellen en hun te stimuleren nieuw en bevredigender gedrag te ondernemen. Alles vanuit die mooie doelstelling: mensen helpen tot hun recht te komen. Ik heb het zelf met veel plezier in praktijk gebracht. Mensen gestimuleerd hun verborgen talenten te ontwikkelen, zelfbewuster te worden of elkaar in groepsverband te ondersteunen. En wat een voldoening als je jaren later nog een kaartje krijgt van twee vrouwen uit een groep van dertig jaar geleden, zoals mij nog afgelopen jaar met oud en nieuw overkwam. Zij bedankten mij voor die groep die hun leven had veranderd. Zoals het gezinsgesprek indertijd mijn leven had veranderd. Zij hadden net als ik door de interventies van een sociaal werker geleerd dat je het zelf voor het zeggen kunt hebben. Zo essentieel kan sociaal werk zijn. Het gaat niet alleen om zeggenschap in de zin van kracht versterken. Het gaat ook om het mogen laten zien van kwetsbaarheid en angst, falen en teleurstelling. Bijvoorbeeld zoals een man voor het eerst tegen een sociaal werker de angst uitspreekt geen goede vader zijn omdat hij werkloos is. In plaats van te gaan schelden op al die buitenlanders die ons werk inpikken, zoals hij gewend was. Dat is ook zeggenschap versterken.

Ik heb het nu vooral over het microniveau gehad, het gesprek van mens tot mens. Vanuit de mensenrechten beweging wordt er momenteel voor gepleit dat sociaal werkers ook op een ander, meer activistisch niveau handelen. Daarbij kan een methode uit de oude doos goed van dienst kan zijn, zoals Margot Scholte in de laatste MKSlezing aanbeveelt: sociale actie. Een methode die in de jaren zeventig nog heel gewoon was. Een van de eerste leeractiviteiten die ik als stagiaire bij het Jongeren Advies Centrum, het JAC, mocht ondernemen was het kraken van een leegstaand politiebureau. Of dit mensenrechten heeft versterkt weet ik niet, het was wel heel leuk. En ik herinner me de sfeer van collectieve kracht en vrolijkheid tijdens demonstraties waar wij in meeliepen. Van de cliëntenbeweging, de ban de bom acties of de vrouwenbeweging. Met provocerende spandoeken als 'Wij willen lust zonder last en kinderen als het ons past'. Gelukkig zijn er ook voorbeelden van sociale actie van recenter datum. Zoals de manifestatie van jeugdzorgwerkers in Den Haag op 3 september die protesteerden tegen de uitholling van hun vak en hopelijk volgen er meer van dergelijke acties.

Kortom: maatschappelijk en sociaal werkers versterken zeggenschap van mensen. Zij doen dat in individuele gesprekken, in gezins – en groeps gesprekken en ook in sociale acties. Een mooi beroep dat op die manier werk maakt van mensenrechten. Om dit te kunnen doen is er meer nodig dan de beschikbaarheid van competente en betrokken sociaal werkers. Het is ook nodig dat zij zich verenigen. Dat is nodig om het beroep als zodanig zeggenschap te geven en te borgen dat zij haar doelstellingen kan realiseren. Dat brengt mij bij stap 3 in mijn verhaal. (dia 4)

Stap 3 Hoe versterkt de BPSW zeggenschap van sociaal werkers?

In de missie die de BPSW zelf heeft worden begrippen genoemd die een directe link hebben met zeggenschap: empowerment en stem geven aan. (dia 5). De BPSW werkt hier op uiteenlopende manieren aan, hier samengevat als beroepsontwikkeling, belangenbehartiging, kwaliteitsbewaking en scholing. Met deze activiteiten geeft zij stem aan sociaal werk op verschillende niveaus. Met

behulp van individuele consultatie, organiseren van netwerken en aanbieden van scholing en intervisie helpt de BPSW sociaal werkers antwoorden te vinden op lastige vragen en ethische dilemma's. In samenspraak met stafmedewerkers formuleren leden eigen standpunten, profileren ze zichzelf en maken ze factsheets van hun werk of aanvullingen op een beroepscode. Zo werken zij aan het versterken van hun eigen zeggenschap en aan die van de beroepsgroep als geheel. Als directeur had ik weer de schone taak om hun stem te mogen vertolken in landelijke professionaliseringsprogramma's en daar hun belangen te behartigen. Dit heb ik ervaren als een dankbare taak omdat ik merkte dat het effectief maar ook gewoon leuk was om daar de kennis en expertise van de BPSW en sociaal werkers in te brengen. Deze is immers bij lang niet alle partners bekend. Tot slot is de BPSW ook actief op internationaal niveau. Zij is sinds 2017 weer lid van de internationale vereniging IFSW en bundelt op die manier de krachten met collega-beroepsverenigingen over de hele wereld. Internationale conferenties worden bezocht en er is een BPSW netwerk internationalisering opgericht. Op 15 november komt Rory Truell, de secretaris-generaal van de IFSW spreken op het afscheidssymposium over van bestuurslid Josien Hofstede over sociale rechtvaardigheid. Je zou bijna denken: er moet meer afscheid worden genomen.

Langs deze wegen werkt de BPSW dus aan het versterken van zeggenschap van de beroepsgroep. Maar *wat voor soort zeggenschap* wil zij stimuleren? En nog een vraag: *hoé* wil zij dit doen? Ik zal nu kort de visie van de BPSW op deze twee vragen verwoorden: het waarom en het hoe. (Dia 6)

Versterken van zeggenschap vereist democratisch burgerschap

In het debat over sociaal werk dat de afgelopen jaren in Nederland wordt gevoerd wordt zeggenschap van mensen of burgers nogal eens gereduceerd tot het individuele niveau, het versterken van eigen kracht. Men spreekt dan ook wel over burgerkracht. Impliciet of expliciet gaat dit nog wel eens gepaard met verdachtmakingen aan het adres van sociaal werkers. Hun zeggenschap zou niet vergroot maar juist verkleind moeten worden. Zij lopen burgers maar voor de voeten. De BPSW wijst deze eenzijdige benadering van zeggenschap af. Eigen kracht wordt eigen schuld als die kracht ontbreekt, en vaak is dat bij de doelgroep van sociaal werkers het geval. Het belang van hulpbronnen zoals sociaal werk er ook een is, wordt in deze benadering veronachtzaamd. De BPSW vult burgerkracht op een tweezijdige manier in. Als individuele kracht die is ingebed in een democratische rechtstaat waarin burgerrechten worden gegarandeerd. Bijvoorbeeld het voor sociaal werk zo belangrijke recht op privacy dat het fundament vormt voor sociaal werk. Zonder de bescherming van die privacy is er geen vertrouwensrelatie mogelijk. De burger zal wel uitkijken zijn privé sores aan jou te vertellen als jij die vervolgens door klept aan de gemeenteambtenaar die gaat over jouw uitkering of huisvesting. Het is bekend dat sommige gemeentes zich weinig aantrekken van dit recht op privacy, en dat sociaal werkers zich soms gedwongen voelen zich hiernaar te voegen. De BPSW wil bewaken dat dit recht wordt beschermd. Zij heeft hiervoor een onderzoekscommissie gehad, hier over gepubliceerd en gaat de komende tijd een e-team oprichten. Een team dat sociaal werkers ondersteunt in hun ethische dilemma's.

Dan de tweede vraag: op welke manier wil de BPSW zeggenschap van sociaal werkers versterken? Of anders gezegd: wat voor soort professionalisering streeft zij na?

2) Versterken van zeggenschap van sociaal werkers vraagt om klassieke én open professionalisering

De BPSW heeft een traditie van klassieke professionalisering. Dat houdt in dat zij zelf de kwaliteitseisen voor haar leden ontwikkelt en toetst. Deze worden vastgelegd in professionele standaarden zoals een beroepscode en beroepsprofiel en worden getoetst door middel van verenigingsrecht. Uiteraard doet zij dit in samenspraak met andere organisaties. Maar het is de

beroepsgroep zelf die hierover het laatste woord heeft. Op die manier bewaken en verantwoorden sociaal werkers hun vakbekwaamheid en professioneel eigenaarschap.

Intussen zijn er ook andere, meer open en lerende visies op professionalisering ontstaan. Deze willen grenzen tussen disciplines eerder doorbreken. Het idee van een afgebakend, autonoom beroep vinden zij niet meer van deze tijd. De BPSW is voorstander van beide visies en pendelt dus bewust heen en weer tussen twee gedachten. Klassieke professionalisering, maar altijd in open relatie met de omgeving. Met deze tweevoudige professionalisering verenigt zij sociaal werkers tot een brede sociale professie, met daarin een eigen plek voor specifieke beroepsgroepen zoals maatschappelijk werkers of gezins- en jeugdprofessionals en vele anderen. Dat is geen versnippering, dat is diversiteit.

Het werd mij de afgelopen jaren niet altijd in dank afgenomen als ik ook de klassieke, begrensde kant van beroepsontwikkeling promootte. Dit vond men defensief gedrag. Desondanks heb ik dat met verve gedaan. Ook bij deze gelegenheid wil ik nog een keer het belang hiervan benadrukken. Zeggenschap vereist open, democratische relaties maar ook een begrensde, gezaghebbende beroepsidentiteit die is gefundeerd op de standaarden van het vak. Anders sta je immers ook nergens voor, in die open relaties. In de vrouwenhulpverlening is het prachtige begrip zelf-in-relatie ontwikkeld. Mannen zouden teveel zelf hebben en vrouwen teveel relatie. Een gezonde identiteit ligt in het midden. Niet te gesloten maar ook niet te open. Dat geldt voor mannen en vrouwen maar ook voor het sociaal werk.

Ik heb nu twee antwoorden gegeven op de vraag hoe de BPSW zeggenschap van sociaal werkers versterkt. In de eerste plaats door deze te plaatsen in een context van een democratische rechtstaat en in de tweede plaats met behulp van tweevoudige professionalisering. Ik kom nu aan mijn afscheid. (dia 7)

Ik heb het geluk gehad dat ik op de sociale academie nu 43 jaar geleden, les heb gehad van twee grondleggers van sociaal werk en hen tijdens hun leven nooit meer uit het oog ben verloren. Dat heeft mijn loopbaan verrijkt en gestut. Een stevige beroepsidentiteit bouwt voort op de traditie van sociaal werk en op haar voorvrouwen en voormannen. Dat heb ik zelf aan den lijve mogen ervaren.

Ik heb ook het geluk gehad dat ik de afgelopen zeven jaar heb mogen werken bij de BPSW. (Dia 8) Daar heb ik ervaren dat de BPSW het koesteren van de leefwereld, ook een belangrijk aspect van mensenrechten, in allerlei opzichten waar maakt. Zij versterkt de zeggenschap van een beroepsgroep die hier professioneel werk van maakt. Maar zij gedraagt zich ook zelf als leefwereld zoals ik tot mijn plezier heb ervaren. Ik was dan wel de directeur, maar ik mocht ook gewoon mezelf zijn, met mijn eigen opvattingen, normen en gevoelens. Er was altijd ruimte voor gesprek, voor zeggen wat je op je hart hebt, voor felle discussies maar ook voor lachen en huilen. Voor goede tijden en slechte tijden. Kortom: het was en is gewoon heel erg leuk bij de BPSW. Ik hoop er dan ook als lid nog lang van te kunnen genieten. Maar voor nu dank ik alle bestuursleden, collega's, colleges en actieve leden heel hartelijk voor de fantastische samenwerking. Ook de vele mensen die ik buiten de deur trof hebben mijn werk verrijkt. Dank ook aan jullie! Ook iedereen die aan dit symposium heeft meegewerkt: bedankt! Ik gun iedereen zo'n afscheid.

Tot slot. Het is altijd tricky om personen met naam en toenaam te noemen, want dan vergeet je net die ene. Die ene persoon bied ik bij voorbaat mijn excuses aan, ook hem of haar bedank ik. Maar ik wil hier toch een aantal mensen met naam en toenaam bedanken. Jan Laurier, bestuursvoorzitter, ik dank je dat je er al deze jaren voor me was. Dat geldt ook voor de andere leden van het dagelijks bestuur: Rien Vlam, Kristine Evertz en Leo Rietbroek. Dank jullie wel. Dan het team. Alberti, Berber, Eef, Esther, Gea, Jolanda, Jurja, Karin, Liesbeth en Paul, you made my day, oftewel: you made these seven years. Heel hartelijk dank. Een teamlid wil ik in het bijzonder bedanken, Magteld Beun. Magteld, je was sinds 2014 mijn collega-directeur en tegelijk stafid en iedereen raadde deze

constructie af. Maar wij hadden er alle vertrouwen in, en terecht. Het werd een prachtig werkhuwelijk. Bedankt daarvoor! Ook dank aan mijn vriendinnen, vrienden, en familie voor jullie support en inspiratie, niet alleen tijdens deze zeven jaar maar ook gedurende de rest van mijn loopbaan. Lisbeth, je was mijn maatje en paranimf tijdens mijn promotie en je staat er nu weer. Fantastisch, bedankt! Veel dank ook aan mijn dochters Marianne en Tessa en hun partners Erik en Marleen. En last but not least: Lieve Leo, dank je wel voor het al 38 jaar delen van mijn leefwereld, door dik en dun!